

NAMAZ VE AHLAKÎ OLGUNLUK İLİŞKİSİ*

Nurten KIMTER**

“Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Elbette Allah’ı anmak, en büyük ibadettir. Allah ne yaptığınızı bilir.”

(Ankebut:45)

“Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil”

Yunus Emre

Öz

İslam dinindeki en temel ibadetlerden birisi olan namaz ibadeti ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi din psikolojisi açısından incelemeyi amaç edinmiş olan araştırmanın evrenini 15 ila 56 yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır. Söz konusu evrenden basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiş olan 319 kadın ve erkek ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örnekleme tarama yöntemi ve anket tekniği kullanılarak gerçekteşirilen araştırmada, veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Ahlaki Olgunluk Ölçeği” kullanılmıştır. Toplanan verilerin analiz edilerek değerlendirilmesinde SSPS 18.0 istatistik paket programı kullanılmış olup değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde korelasyon, çoklu doğrusal regresyon ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, temel bağımsız değişkenler olan (yordayıcı değişkenler) beş vakit (farz) namaz ve nafil namazların, bağımlı değişken olan (yordanan değişken) ahlaki olgunluğu anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Beş vakit (farz) namaz, nafil namaz, ahlaki olgunluk, namaz-ahlaki olgunluk ilişkisi

* Bu makale VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi’nde (05-08 Mayıs-2016/Çanakkale) özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi ABD,
nurtenkimter@comu.edu.tr

Abstract

Relationship Between Prayer and Ethical Maturity

The target population of our study which aims to examine the relationship between praying which is one of the fundamental forms of worshipping in Islam and ethical maturity consisted of people between the ages of 15 to 56 and above. The sample group of the study consists of 319 female and males selected from among the target population via random sampling method. The study was carried out via sample scanning method and survey method in which “personal information form” and “ethical maturity scale” were used as data acquisition forms. SSPS 18.0 statistical package software was used for the analysis and evaluation of the acquired data after which correlation, multi-linear regression and one-way analysis of variance (ANOVA) analysis methods were used to determine the relationships between the variables. It was observed at the end of the study that the basic independent variables (predictive variables) which are obligatory (fard) prayers and optional (nafl) prayers prayer and futile prayer predict ethical maturity in a statistically significant manner.

Keywords: Obligatory (fard) prayers and optional (nafl) prayers, ethical maturity, prayer and ethical maturity relationship

GİRİŞ

Son birkaç yüzyılda gerçekleşen bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmelere, sosyal ve siyasi değişmelere paralel olarak tüm dünyada dinî ve ahlaki değerlerde bir yozlaşmanın olduğu, savaş, şiddet, terör, sosyal adaletsizlik, sömürgecilik, açlık, yoksulluk, çevre felaketleri vs. gibi küresel anlamda bir takım ahlak problemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Esasında bilim ve teknolojinin göz kamaştırıcı gelişmesine paralel olarak çağdaş insanın dinsel inancının zayıflamış ve buna bağlı olarak insanî ve ahlakî değerlerini yitirmiş olması, dolayısıyla dinsel kavramların erozyona uğraması 20. yüzyıl düşüncelerinin temelini oluşturmaktadır (Zbigniew, 1995:12).

Neticede bilimin, teknolojinin ve sanayileşmenin insanların hayatlarını kolaylaştırmak suretiyle onlara refah ve büyük bir huzur getireceği inancı ve beklentisinin büyük bir yanılgı olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Modern insan bugün maddi anlamda pek çok şeye sahip olmakla birlikte manevi anlamda ruhsal bir boşluk yaşamaktadır. Bunun sonucunda da başta anksiyete ve depresyon olmak üzere yalnızlık, geleceğe dair belirsizlik ve güvensizlik

gibi daha pek çok ruhî sıkıntı yaşamaktadır. Gelineen noktada hızlı teknolojik gelişme ve toplumsal değişimler insanlığa sağladığı yararları gölgeleyecek derecede bir takım problemleri de beraberinde getirerek modern insanın mutsuzluğunu arttırmıştır. Bu gün modern insanın neredeyse unuttuğu sevgi, şefkat, hoşgörü, adalet, affedicilik, alçakgönüllülük, vefa, yardımlaşma vb. gibi ahlakî faziletlere ulaşması, haksızlık, hırsızlık, şiddet, bencillik, kibir, hased, iftira vb. gibi ahlakî zaafardan kaçınması ancak tüm dinlerin sunduğu genel ahlak ilkelerinin tekrar hayata hakim kılınması ile mümkündür. Gerçek mutluluğun elde edilmesi de buna bağlıdır. Zira her ne kadar inanç ve ibadet esasları bakımından aralarında bir takım farklılıklar olsa da esasında tüm dinlerin nihai hedefi insanın mutluluğunu temin etmektir. Bunun için de tüm dinler müntesiplerinin ahlaklı ve erdemli kişiler olarak yetişmesini amaçlamaktadır.

Bu noktada İslam'ın evrensel ahlak ilkelerinin öğretilmesi ve hayata geçirilmesi, insanlığa yeniden bir çözüm sunabilir. Çünkü İslam geçmiş ilahi dinlerin mirasını sürdürmekte renk, ırk ve dil farkı gözetmeksizin bütün insanların dünyevî ve uhrevî saadetini hedeflemektedir. Şüphesiz İslam dininin evrensel yönünü temsil eden unsurların başında onun ahlak sistemi gelmektedir. İslam'ın ahlak anlayışı modern değerlere göre bir takım avantajlara sahiptir. Her şeyden önce İslam dininde ahlakî değerler birer araç değil amaç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca İslam dininde sırf kişisel çıkar beklentisiyle yapılan iyiliğin ahlakî bir değeri yoktur (Arslan, 2010:57). Yani Allah'ın rıza ve sevgisini kazanma gibi aşkın gayeler, ahlakî olgunluğun en üst düzeyini ifade etmektir. İslam dinindeki bütün ibadetlerin nihai hedefi de insanların ahlaki gelişimine, ahlak bakımından olgunlaşmasına katkıda bulunmaktır. Bu anlamda inananların ahlaki gelişimine en büyük katkıda bulunan farz ibadetlerden birisi de en sık yerine getirilen ve 'dinin direği' olarak isimlendirilen namaz ibadetidir.

Literatür taraması esnasında ne yurt içinde ne de yurtdışında namaz ibadeti ile ahlakî olgunluk arasındaki ilişkiyi ampirik olarak ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla gerçekleştirilen araştırma, bu alandaki bilgi birikiminin artmasına katkıda bulunacağı gibi dindarlık – ahlak, dinî ibadetler ve ahlak ilişkisini ele alan yurt dışı literatüre de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda araştırmadan elde edilen sonuçlar, örneklemin namaz kılma ve ahlakî olgunluk profilini gözler önüne sermektedir. Ayrıca

günümüz toplumunda mevcut dinsel yaşantı biçimlerinin (dindarlığın) ve dinî ibadetlerin ve bilhassa temel ibadetlerden birisi olan namaz ibadetinin ahlakî olgunluğa erişmedeki katkısını ya da etkisini ampirik olarak ortaya çıkaran ilk çalışmalardan birisi olması bakımından da büyük önem arz etmektedir.

Bu sebeple 15 ila 56 yaş ve üzeri kişilerin namaz kılma durumlarının ahlakî olgunluk düzeyleri üzerinde ne derece etkili olduğunun araştırılması, beş vakit farz namazları ve nafil namazları yerine getirme niyetlerine göre kişilerin ahlakî olgunluk düzeylerinde bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi incelenmeye değer bir konu olarak görülmüştür. Zira Çiçero'nun da belirttiği gibi 'milletler parasızlıktan değil ahlaksızlıktan çökmektedir.' Bir toplumun ana cevheri olan ahlak, toplumların yükselmesi, güçlenmesi, ve bekası için son derece önemlidir (Erdem, 2006:60). Dolayısıyla eğer ailede ve okulda verilen din ve ahlak eğitimi, dinî inancın bir gereği olarak yerine getirilen dinî pratikler, kişilerin ahlaklı olmaları yönünde gözle görülür bir şekilde etkide bulunmuyorsa bu hususun tekrar sorgulanması ve okullardaki mevcut din eğitiminin, ibadetlerin hangi sıklıklarla ve hangi niyetlerle yerine getirildiğinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Namaz İbadeti

Farsça'dan dilimize geçmiş olan ve 'eğilmek' anlamına gelen 'namaz' kelimesinin (Develioğlu, 1978:962) Arapça'da karşılığı 'salat' kelimesidir (İbn Manzur, 1999:397). Namaz karşılığı olarak Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde geçen 'salat' kelimesi, Arapça'da genellikle 'dua' anlamında kullanılmakta olup bu anlamıyla kullanımına bazı Kur'an ayetlerinde de rastlanmaktadır (Bkz. Tevbe, 103; Ahzab, 43,56 vb.). Namaz kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 'salat' kelimesiyle ifade edildiği gibi 'ibadet' (Hac, 77), 'kıyam' (Hac, 26), 'kıraat' (İsra, 78), 'rüku' (Bakara, 43), 'secde' (Bakara, 125), 'zikir' (Bakara, 239) vb. gibi kelimelerle de ifade edilmiştir. Bununla birlikte Arapça'da genellikle dua manasında kullanılan 'salat' kelimesi 'salla,' salveyni hareket ettirmek yani rüku ve secde halindeki gibi beli bükme suretiyle salveyn denilen oylukların başındaki iki tümsek kemiği hareket ettirmek anlamına gelmektedir (Yazır, 1979:190-191).

Terim anlamıyla namaz, Allah'ın emrettiği, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in uygulamada gösterdiği gibi, akıllı ve buluş çağına ermiş her Müslüman için dil, beden ve kalp ile günde beş defa yerine getirilmesi zorunlu bir ibadettir (Karagöz, 2011:25). Namaz ibadeti, basit bir takım beden

hareketlerinden ibaret olmayıp bedenden ruha, gönüle kadar tüm benliğimizin Allah huzurundaki vecdidir (Nurbaki, 1986:29).Gazali'ye göre namaz kalplerin anahtarıdır. Zira kelimelerin sırları ancak namazda açılmaktadır (Gazali, 1993:483). Namaz, günde beş defa Allah'ı birmektir. Tevhidin eyleme dönüşmesi, Allah'ı anma, O'nu yüceltme, layık olmadığı sıfatlardan o'nu tenzih etme, O'na sevgi, saygı, minnet, şükür gösterme, hamd ve senada bulunma, ondan yardım ve bağışlanma dilemektir (Nurbaki, 1993:152). İlk farz kılınan ibadet olduğu gibi aynı zamanda kıyamet günü ilk hesaba çekilecek amel olan namaz ibadeti (Tirmizi, Salat 188;Nesai, Salat 9), ruhlar alemindeki kulluk sözleşmesinin bir ikrarı olup bütün ibadetlerin temelini oluşturur. (Duman, 2010:3-4).

Ruhu temizleyen, kalbi aydınlatan, insanın duygu dünyasını zenginleştiren, kötülüklerden alıkoyan, insanı iyiliğe götüren, tevazu ve disiplin kazandıran namaz ibadeti (Bilmen, 1996:104-105), genel olarak farz, vacip, sünnet ve müstehab gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Farz namazların olduğu gibi nafil olarak kılınan namazların da pek çok hikmet ve faziletleri bulunmaktadır.

2. Ahlak ve Ahlakî Olgunluk

İngilizce ve Almanca ahlak kelimesinin karşılığı olarak Yunanca kökenli 'morality- moral' ve 'ethics, 'ethik' kelimeleri kullanılmaktadır. Türkçe'de tekil anlamda kullanılan ahlak kelimesi Arapça 'hulk' ya da 'hilk' kelimelerinden türetilmiş olup 'huluk', insanın yaratılışına ait tabii özelliklerini gösterirken ahlak, sanki yaratılıştanmış gibi olup da sonradan kazanılmış özelliklerini gösterir. Bu nedenle ahlakın derunî (sübjektif) bir de davranış, fiil ve hareket (objektif) yönü olup hangi yönüyle ele alınırsa alınsın ahlak kavramı, insan ve insan davranışları ile ilgili bir fenomendir (Erdem, 2006:52). Terim olarak ahlak, Budist ahlakı, Hıristiyan ahlakı vb. gibi umumi bir hayat tarzını ifade etmede, meslek ahlakı, iş ahlakı vb. gibi bir grup davranışı ifade etmede ayrıca davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan fikrî bir araştırmayı ifade etmede kullanılmaktadır (Abelson 1967:81-82'den nakleden Kılıç, 1992:3). Başka bir ifadeyle "insanın karakter yapısı, yapıp etmeleri, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve davranışlarını düzenleyen genel kurullarla ilgili olan" ahlak (Kılıç, 1992:2), insanın kendisine, Yaratana ve diğerlerine karşı yapmakla görevli olduğu vazifeler bütünüdür (Erdem, 2006:58). Dolayısıyla davranış kuralları ve hayat tarzlarını ifade eden ahlak pek çok disiplini yakından ilgilendirmiş ve inceleme konusu olmuştur. Sadece din ilimleri

değil, filozoflar, psikologlar, sosyologlar, antropologlar ve tarihçiler de ahlakı kendi bakış açılarından ele alarak incelemişler ve değişik ahlak teorileri geliştirmişlerdir.

Ahlak olgunluğu ya da ahlaki olgunluk (moral ripeness /Sittlichkeitsreife) ise, duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranış bakımından yetkin ve zirvede olma durumu ve bu duruma en zengin, en gerekli ve en dolgun anlamı veren ahlakî niteliklerin toplamıdır (Thomas, 1991:51). Kısacası ahlakî olgunluk bireyin duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranışlarındaki mükemmellik durumunu göstermektedir.

Ahlakî olgunluk, ahlakî değerlerin içselleştirilerek vicdanda kök salması ve kişinin yalnız kaldığı durumlarda bile gayri ahlakî davranmayı akıldan geçirmediği bir karakter özelliğine sahip olmasıdır. Böyle bir karakter özelliğine sahip bireyler, ahlak dışı davranmayı insanlık onurunu kaybetmek kadar tehlikeli görürler (Şengün, 2008:37). Bu durumda ahlakî olgunluğa sahip bir bireyin güvenilir, sorumlu, saygılı, âdil, oto kontrol ve empati yeteneği gelişmiş iyi bir insan ve bunların da ötesinde kanun ve kurallara uyan iyi bir yurttaş olması beklenir (Thomas, 1991:51). Dolayısıyla ahlakî olgunluğa erişmiş bireylerin istek ve arzuları ile davranışları arasında tam bir uyum olduğu ve bu uyum içinde kendilerini zorlamaksızın yaptıkları işten mutluluk duydukları söylenebilir (Aydın, 1991:212).

Batıda ahlakla ilgili çalışmalarda ünlü ahlak kuramcısı Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği ahlakî yargı gelişimi düzeyi ve evrelerinin aynı zamanda ahlakî olgunluk düzeyleri olarak değerlendirildiği görülmektedir (Colby and Kohlberg, 1987; Nardi and Tsujimoto, 1970: 365-369; Hauser and Others, 2007:1-3; Rendi and Others, 2005:139). Kohlberg, ahlak gelişimini gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası ahlak gelişim düzeyi olmak üzere üç ana evreye ayırmış ve her bir düzeyi de iki dönem olarak ele alıp incelemiştir. (Kohlberg and Hersh, 1977:54-55).

Esasında ahlakî davranışlar büyük ölçüde neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair bir takım ahlakî yargılar tarafından tayin edildiği için Kohlberg, ahlakî yargı evrelerinin ahlakî davranışın tahmininde son derece faydalı bir yol olduğunu ifade eder. Zira üst düzeyde ahlakî bir davranış sergilemek daha ileri bir ahlakî yargı evresinde olmayı gerektirir (Kohlberg, 1964:429). Bununla birlikte her ne kadar ahlakî yargı ile ahlakî olgunluk kavramları arasında bir ilişkinin var olduğu düşünülmüş olsa da aslında iki kavram birbirinden farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Zira ahlakî yargı, bir olayın doğruluğu ya

da yanlışlığı hakkında hüküm verme, ahlakî bir ikilem karşısında bir yönde karar vermeyi gerektiren zihinsel bir işlem iken ahlakî olgunluk bir bireyin toplumun ahlak ilkelerine göre davranışta bulunması düzeyidir (Şengün ve Kaya, 2007:51-64).

3. Namaz ve Ahlakî Olgunluk İlişkisi

İslam dininde inancın gereği olarak yapılan ve imanın dış dünyadaki tezahürleri olarak nitelendirilebileceğimiz ibadetlerin ahlak üzerinde olgunlaştırıcı ve mükemmelleştirici bir etkisi söz konusudur. Aynı zamanda ahlak da ibadetlerin kemali üzerinde olumlu tesirlerde bulunmaktadır. İslam dinindeki bütün ibadetlerin hayatımız üzerinde büyük tesirleri olmakla birlikte hayatımız üzerinde en çok etkisi olan ibadetin en sık yerine getirilen namaz ibadeti olduğunu söyleyebiliriz. Belli aralıklarla sık sık tekrar edilen namaz ibadeti, şahsiyetin gelişmesi ve olgunlaşmasına, sorumluluk duygusunun gelişmesine, şuur seviyesinin yükselmesine ve vicdan oluşumuna olumlu yönde etki ederek kişilik bütünleşmesine diğer ibadetlerden daha fazla katkıda bulunmaktadır (Şentürk, 2008:87). Namaz ibadetinin bilhassa çeşitli ruhsal rahatsızlıkların pençesinde kıvranan günümüz insanı için mucizevi bir sağlık reçetesi olduğunu ileri süren Nurbaki namazda günde kırk kez huzur-ı ilahide Fatiha suresini okuyan bir kimsede düşünce ve gönül hastalığının kalmayacağı, namazlarını aksatmadan kılan kimselerin tüm aşırılıklardan, kötülüklerden ve dünya hayatının çıkmazlarından uzak olacağını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre insanın iç dünyasına ilahi damgasını vuran namaz ibadetinin ruh sağlığı ve davranışlar üzerinde olumlu bir takım tesirlerinin görülmesi kaçınılmazdır (Nurbaki, 1993:154-155). Faruki'ye göre namaz ibadeti, bireyde olgunlaşmış ahlaki kişilik için psikolojik bir zemin oluşturmaktadır (Faruki, 1991:19-20). Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de Yüce Rabbimiz "Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve fenalıktan vazgeçirir," (Ankebut, 29/45) buyurmaktadır. Nitekim Hayta'nın gerçekleştirdiği bir araştırmada namaz ibadeti ile ilgili bulguların sonuçlarına bakıldığında, namazın kişiliği olumlu yönde motive ettiği, bireyin ahlaki davranışlarını pekiştirdiği, benlik saygısını arttırdığı ve insani ilişkilerini de olumlu yönde desteklediği tespit edilmiştir (Hayta, 2002:139). Dolayısıyla namaz ibadeti, kişide ahlaki dönüşüme yol açarak benliğindeki psikolojik çatışmayı çözüme kavuşturmakta ve onu ilahi hedefe uyumlu hale getirmektedir (Hökelekli, 1998:143). Namaz ibadeti ile günde beş defa Allah'ı zikretmeye çağrılan insan dünyada başıboş olmadığını Allah'ın huzurunda bütün yaptıklarından hesap vereceği bir günün geleceğini

hatırlayarak içsel bir oto-kontrol mekanizmasıyla daima kendisini muhasebe eder (Hayta, 2002:124). Hakiki şekliyle namaz kılmanın en büyük meyvesi, kişiyi uygun olmayan iş ve davranışlardan alıkoymasıdır. Eğer namaz, kişiyi kötü söz ve davranışlardan alıkoymuyorsa o namazın kemalinde bir eksiklik vardır (Kandehlevi, 2012:115). Bu bağlamda İbn Ata der ki; ‘ahlak iyi olmadıktan sonra kılınan namazın, tutulan orucun çok olmasının fazla bir önemi yoktur. Hatta sadaka ve mücahede (nefsi yenmeye çalışma) bile bir hiçtir. Bu yolda yükselenler, ne namazla ne de oruçla yükseldiler. Ne sadaka ile ne de mücahede ile üstün dereceler buldular. Yükselen ancak iyi huyla (güzel ahlakla) yükseldi (Önlüer, 1/100). Namaz ibadeti sayesinde günde beş defa Yüce Allah’a teveccüh eden bir kimse duygu ve şuur anlamında yeniden bir zindelik ve canlılık kazanabilir. Bilhassa gün ortasında kılınan öğle ve ikinci namazları sayesinde kişide murakabe ve muhasebe hisleri harekete geçmek, iç kontrol mekanizmaları güçlenmek suretiyle yanlış düşmekten korunur. Bu anlamda namaz ibadeti günaha girmeme ve kötülüğe bulaşmama konusunda adeta koruyucu bir kalkandır. Namaz kıldıkları halde bir takım kötü fiilleri işlemeye devam eden kimseler, bilinçli ve şuurlu bir şekilde namaz kılmaya bir süre devam ettiklerinde, o kişilerin ruhî ve kalbî hayatı ile ilgili bazı latifeleri tamamen ölmediği için bu latifeler tekrar neşvü neva bulmak suretiyle söz konusu kötülüklerden tamamen vazgeçebilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir gün ashab-ından bir kimse gelerek “Ya Rasulullah filan kişi, gece namaz kılıyor, gündüz olunca da hırsızlık yapıyor” deyince Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Namaz, o kişiyi işlediği suçtan vazgeçirecektir.” (el-Müsned, 3/282-283). Bu hususla ilgili olarak da Kur’an-ı Kerim’de ‘gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl! Muhakkak ki iyilikler kötülükleri giderir. İşte bu, Allah’ı ananlar için bir hatırlatmadır’ (Hud, 114) buyrulmaktadır. Dolayısıyla namaz ibadeti Müslümanları kirden, pastan, günah ve kötülüklerden arındırarak tertemiz hale getirmektedir. Çünkü Müslüman kimse gerek namaza hazırlık sadedinde almış olduğu abdest sayesinde (Buhari, Mevâkit 6; Tirmizi, Edeb 80) gerekse namazda başta Rabbena duaları olmak üzere günde beş kez okuduğu tevbe ve istiğfar içerikli dualar sayesinde bil fiil tevbe etmiş olmakta böylece günah ve hatalarından arınarak ahlaken güzelleşmiş olmaktadır.

Ahlaki olgunluk açısından en vahim hastalık şüphesiz gurur ya da kibirdir. Kavgaların, nefretlerin temelinde nefsin bu zalim hastalığı olan gurur yatmaktadır. Namaz kılan bir kimse şeklen bile olsa bu görevi yerine getirdiğinde mutlaka gururunu kıracaktır. Zira ciddiyetle bu ibadeti yerine getirenlerin sec-

deye her varışlarında manevi bir hikmetle gurur ve kibirleri törpülenmektedir (Nurbaki, 1986:39). Namazda özellikle rukü ve secde hallerinde tevazu ile eğilen kişide diğer insanların kişilik haklarına saygı gösterme duyarlılığı oluştuğu gibi kainattaki yerini ve rolünü fark etme, kendisini gerçekçi bir şekilde görebilme yetisi de gelişecektir. Böylece alçakgönüllülük vasfına sahip olan kişiyi ilim, amel, ibadet, soy, mal güzellik, güç, kuvvet, evlat, mevki, makam vb. hiçbir şey kibre sevk etmeyecektir (Akseki, 1968:185). Başka bir deyişle günde beş kez Allah'ın huzuruna çıkan ve kul olduğunun bilincine varan mü'min, onur, izzet, şeref sahibi bir kimsedir. Çünkü böyle bir kimse namaz sayesinde kazandığı huşu, huzur ve tevazunun etkisini namaz dışındaki hayatında da görmeye başlar. Namaz sayesinde Allah'a karşı derin bir sevgi, saygı duygusu geliştiren ve bunu zamanla bir kişilik özelliği haline getiren bir kimsenin zamanla Allah'ın diğer yaratıklarına da sevgi ve saygı duyması kaçınılmazdır. Dolayısıyla namaz ibadeti kişiyi günlük yaşamında da daima ağırbaşlı, alçakgönüllü, vakar, şeref ve izzet sahibi bir kişi haline getirmekte (Hafızoğlu, 2012:40), başkalarına karşı sevgi, saygı göstermeye ve fedakarlıkta bulunmaya sevk etmektedir. Günün belli vakitlerinde şartlarına uygun olarak ve samimi bir şekilde huşu ile yerine getirilen namaz ibadeti, kişinin Allah'la ilişkisini canlı tutar. Allah'la olan ilişkileri düzgün olan bir kimsenin diğer insanlarla olan ilişkileri de düzgün olur. Dolayısıyla namaz ibadeti ile Allah'a karşı sorumlulukları hatırlatılan insana diğer insanlara karşı da (sevgi, saygı gösterme, yardım etme ve iyilikte bulunma vs.) sorumlulukları olduğu hatırlatılmaktadır. Bu bağlamda Hayta'nın ibadetler ve psiko-sosyal uyum arasındaki ilişkiyi ele aldığı araştırmasında özellikle namaz ile sorumluluk, namaz ile sosyallik ve namaz ile kendini kabullenme arasındaki ilişki bir hayli yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla İslam dininin direği olan namaz, kişiye Allah'ı hatırlatmakta, ona görev ve sorumluluk duygusu yüklemektedir (Hayta, 2002:143). Hz. Peygamber'in ifadesi ile toplayıcı ve bir araya getirici olan namaz ibadeti (Buhari, Küsuf, 3,18,19; Müslim, Küsuf, 4, Fiten, 119, 120), dağınık düşünce ve kalpleri birleştirmektedir. Böylece cemaatle kılınan namazlar ise toplumsal bağları güçlendirmekte, Müslümanlar arasında birlik-beraberlik, sevgi, saygı ve kardeşlik duygularını geliştirmekte ve bireysel yetersizliklerin üstesinden gelmeyi kolaylaştırmaktadır (Hayta, 2002:143). Müslümanlar bu birlik ve beraberliği, sevgi, saygı ve kardeşliği namaz dışında günlük yaşamlarında ve toplumsal hayatlarında da sürdürmektedirler.

Özetle ifade etmek gerekirse, namaz bir ahlak okuludur. Kişi namaz ibadeti ile ağırbaşlılık, yumuşaklık, sakinlik, tevazu ve vakar vb. gibi hasletleri

öğrenir (el-Mukaddem, 2006:26). Namaz ibadeti, mü'mini ruhen yücelten, maddi ve manevi kirlere arındıran, kötülüklerden alıkoyan, kibir, gurur ve bencillik gibi manevi hastalıkları tedavi eden, vakar ve tevazu duygularını arttıran böylece ahlaki yönden geliştirip olgunlaştıran bir ibadettir (Yıldız, 2010:160). Başka bir ifadeyle namaz, bedeni ruhla barıştıran, kişiyi kendisiyle buluşturan, sade ve safi insan yapan, ruhi dinginlik, kalbi dolgunluk ve nefsi olgunluk kazandırarak ruhi bir devrim ve ahlaki bir dönüşüm sağlayan bir ibadetidir (Kayan, 2008:84).

ARAŞTIRMA ve YÖNTEM

1.Araştırmanın Konusu, Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın konusu, İslam dinindeki temel ibadetlerden birisi olan namaz ibadeti ile ahlakî olgunluk arasındaki ilişkiyi psiko-sosyolojik yöntem ve tekniklerle din psikolojisi açısından incelemektir. Bu çalışmada, namaz ibadetinin yerine getirilme sıklığının kişilerin ahlakî olgunluk düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde bir etki meydana getireceği düşüncesi hareket noktası olarak kabul edilmiştir.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle örneklemin sosyo-kültürel ve demografik değişkenler açısından nasıl bir dağılım gösterdiğinin belirlenmesi sonrasında farz namazlar ve nafil namazları kılma durumları ile ahlakî olgunluk düzeyleri bakımından nasıl bir dağılım gösterdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın daha sonraki amacını ise örneklemin namaz kılma sıklıkları ile ahlakî olgunluk düzeyleri arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim olduğu ve bu ilişki ve etkileşimin katılımcıların namaz kılma sıklıklarına göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi teşkil etmektedir.

Temelde namaz ibadetinin yerine getirilme sıklığının örneklemin ahlakî olgunluk düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki meydana getireceği düşüncesini savunan çalışmamızın amacına uygun olarak şu hipotezlerin test edilmesi düşünülmektedir:

Hipotez 1. Örneklemin genel olarak namaz kılma düzeyleri ve ahlakî olgunluk düzeylerinin yüksek olacağı öngörülmektedir.

Hipotez 2. Katılımcıların namaz kılma durumları ile ahlakî olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde bir ilişki olacak, namaz kılma sıklığı ahlakî olgunluk düzeyinin yordayıcısı olacaktır.

Hipotez 3. Örneklemin namaz kılmalarında etkili olan faktörlere ve çaresiz kaldıklarında ibadet etme, namaz kılma fikrine katılıp katılmama durumlarına göre ahlakî olgunluk düzeylerinde anlamlılık derecesinde bir takım farklılıklar olacaktır.

2.Araştırmanın Metodu, Evreni, Örneklemi ve Veri Toplama Araçları

Anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilen nicel tarzdaki araştırmamızda esas olarak ilişkisel tarama yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini, 2014 yılında Çanakkale il merkezinde yaşayan ve yaşları 15 ile 56 yaş ve üzeri arasında değişen bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise söz konusu evrenden basit seçkisiz örnekleme (simple random sampling) yoluyla seçilen 319 kadın ve erkek katılımcı oluşturmaktadır. Böylece bu örnekleme yöntemiyle her bir örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı verilerek evren değerlerinin daha güçlü bir şekilde tahmin edilmesi amaçlanmıştır (Büyüköz-türk ve arkd., 2012:85).

Araştırmada veri toplama araçları olarak ‘Kişisel Bilgi Formu’ ve Ahlakî Olgunluk Ölçeği’ kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formunda, cinsiyet, yaş, eğitim, gelir düzeyi vb. gibi sosyo-kültürel ve demografik değişkenlerin yanı sıra örneklemin beş vakit namaz ve nafile namaz kılma durumları gibi değişkenler yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların ahlaki olgunluk düzeylerini ölçmek için kullanılan Ahlakî Olgunluk Ölçeği, Şengün ve Kaya tarafından 2007 yılında geliştirilmiştir. Ahlakî Olgunluk Ölçeği’nin geliştirilmesi sürecinde yurt içinde ve yurt dışında ilgili literatür taranarak ahlakî olgunluğun göstergesi ve konu alanını kapsayıcı 233 ölçek maddesi oluşturulmuştur. Daha sonra her bir maddenin ahlakî olgunluk düzeyini ölçüp ölçemeyeceği konusunda madde geçerliliğini belirlemek için alınan uzman görüşleri ve gerçekleştirilen faktör analizleri sonucunda nihaî olarak 66 maddeye indirgenen Ahlakî Olgunluk Ölçeği’nden alınabilecek en yüksek puan $66 \times 5 = 330$, en düşük puan ise $66 \times 1 = 66$ ’dır. Yüksek puan, yüksek ahlakî olgunluk düzeyini, düşük puan ise düşük ahlakî olgunluk düzeyini göstermektedir. Geliştirilen Ahlakî Olgunluk Ölçeği’nin paralel testler yoluyla ölçüt geçerliliğine Değerlerin Belirlenmesi Testi (DIT) ile güvenilir olup olmadığına da test-tekrar test, test-yarı test ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları bulunarak bakılmış ve test tekrar test güvenilirlik katsayısının 0,89, Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısının ise 0,93 olduğu görülmüş, netice itibariyle ahlakla ilgili araştırmalarda kullanıla-

bilecek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu tespit edilmiştir (Şengün ve Kaya, 2007:51-64).

Araştırmada kullanılan Ahlakî Olgunluk Ölçeği, araştırma örnekleminde elde edilen veriler üzerinden tekrar açımlayıcı faktör analizine (AFA) tabi tutulmuş, en uygun faktör yapısına varimax dönüşümü ile ulaşılmıştır. Faktör analizi sonucunda Kaya ve Aydın'ın çalışmasında (2011:23) olduğu gibi faktör yük değerleri .32'nin altında olan maddelerin madde yük değeri en düşük olandan başlayarak teker teker çıkarılması (Çokluk ve arkd., 2012:223) sonucunda ölçeğin orijinaline uygun olarak tek faktörün ortaya çıktığı ve toplam 56 maddenin oluşturduğu bu tek faktörle açıklanan toplam varyansın da % 30,198 olduğu görülmüştür (Toplam açıklanan varyans = % 30,198; KMO örneklem yeterliliği = 0,924; Barlette küresellik testi, ki-kare=7082,431; df=1540; sig.= p= .000). Faktör analizi sonucunda toplam yük değerleri 0,35 ile 0,71 arasında değişen ölçeğe ilişkin güvenilirlik ölçümü için ise Cronbach Alpha (α) değeri hesaplanmış ve Cronbach Alpha (α) katsayısının 0,951 olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgular, 'Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nin istatistiksel olarak yeterli derecede bir ölçüm aracı olduğunu göstermiştir.

Araştırmada değerlendirme kapsamına alınan anket verilerinin hem girilmesinde hem de bunların farklı istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (18.0) paket programı kullanılmıştır. Veri toplama araçları vasıtasıyla toplanan ham veriler, temizlenip ayıkladıktan sonra araştırmaya esas teşkil edecek olan 319 katılımcıdan elde edilen verilerin öncelikle normal bir dağılım gösterip göstermediğini test etmek için yapılan analiz sonucunda verilerin normal bir dağılım gösterdiği tespit edildiği için (Mean=4,5;Std.D.= 0,353; Mode=5; Median= 4,56; Range=1,87;Skewness (çarpıklık) = -0,866; Kurtosis (basıklık) = 0,773) veri analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Bununla birlikte verilerin analizinde kullanılacak istatistiksel işlemler, seçilen ölçek tipi ve araştırma hipotezleri dikkate alınarak seçilmiş ve veriler analiz edilirken frekans dağılımı, aritmetik ortalama, t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) Scheffe testi ve çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmış, çözümlenmiş olan verilerin manidarlığı %5 hata payı ve %95'lik bir güven düzeyi ile sınanmıştır.

3. Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırlılıkları

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının örneklemin namaz kılma durumlarını ve ahlakî olgunluk düzeylerini ölçtüğü ve katılımcıların

ilgili sorulara içtenlikle cevap verdikleri düşünülmüştür. Katılımcılar, 15 ila 56 yaş ve üzeri 319 kişi ile sınırlıdır. Ayrıca bu araştırmadan elde edilecek sonuçlar, katılımcıların anket formunda yer alan ölçme aracına ve kişisel bilgi formundaki sorulara verdikleri cevaplarla sınırlı olduğu gibi araştırma kesitsel bir araştırma olduğu için elde edilen sonuçlar da araştırmanın yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Bu nedenle söz konusu araştırma farklı bir örneklem grubu üzerinde, farklı ölçme araçları kullanılarak farklı istatistiksel tekniklerle analiz edildiğinde ve farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirildiğinde farklı sonuçlar ortaya çıkabilecektir.

BULGULAR VE YORUM

1.1.Örneklemin Sosyo-Demografik ve Kültürel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Örneklemin sosyo-kültürel ve demografik özellikleri, onların duygu, düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde belirleyici bir role sahip olabildiği için araştırmada örneklemini oluşturan katılımcıların sosyokültürel ve demografik özelliklerine ilişkin frekans dağılımları incelenmiş ve dağılım profilleri kısaca özetlenmeye çalışılmıştır. Buna göre araştırmaya katılan kişilerin sosyo - kültürel ve demografik özelliklerine göz atıldığında, cinsiyetlerine göre araştırmaya katılan bireylerin % 21,9'u (70 kişi) erkek ve %74,6'sının (238 kişi) bayan olduğu 11 kişinin ise cinsiyetle ilgili soruyu cevapsız bıraktıkları görülmüştür. Örneklemin %36,4'ünün (116 kişi) ilkökul mezunu, %7,2'sinin (23 kişi) ortaokul mezunu, %15,7'sinin (50 kişi) lise mezunu, %21,9'unun (70 kişi) yüksekokul mezunu ve %18,5'inin (59 kişi) üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların %28,2'sinin (90 kişi) 15-25 yaş arası kişilerden oluştuğu, %18,5'inin (59 kişi) 26-35 yaş arası kişilerden oluştuğu, %26,6'sının (85 kişi) 36-45 yaş arası kişilerden oluştuğu, %16,9'unun (54 kişi) 46-55 yaş arası kişilerden oluştuğu ve % 8,2'sinin (26 kişi) 56 yaş ve üzeri kişilerden oluştuğu, 5 katılımcının ise yaş ile ilgili soruyu cevapsız bıraktığı görülmüştür. Diğer taraftan örneklemin % 10,3'ünün (33 kişi) sosyo-ekonomik durum bakımından düşük, % 63,6'sının (203 kişi) orta gelir düzeyine sahip olduğu, %24,8'inin (79 kişi) ise yüksek gelir grubuna sahip kişilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan örneklemin "çaresiz kaldığım zamanlarda ibadet ederim" şeklindeki ölçek maddesine %10'u (32 kişi) tamamen ve oldukça katılıyorum şeklinde, % 21,9'unun (70 kişi) pek katılmıyorum, % 67,7'sinin (216 kişi) hiç katılmıyorum şeklinde cevap

verdikleri görülmüştür. Yine araştırmada “ Dini ibadetler faydalı olduğu için gereklidir” şeklindeki önermeye % 31,3’ü (100 kişi) tamamen katılıyorum, %15,4’ü (49 kişi) oldukça katılıyorum, % 22,3’ü (71 kişi) pek katılmıyorum ve %28,2’si (90 kişi) hiç katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Diğer taraftan “namaz kılmamda içinde yaşadığım çevre de etkili oluyor” şeklindeki ölçek maddesine araştırmaya katılanlardan % 9,4’ünün (30 kişi) tamamen ve oldukça katıldığını, %10,3’ünün (33 kişi) pek katılmadığını, büyük çoğunluğunun (%77,7; 248 kişi) ise hiç katılmadığını belirttikleri, 8 katılımcının ise söz konusu soruyu cevapsız bıraktığı görülmüştür. Benzer şekilde araştırmaya katılan kişilerin % 91,5’inin “Allah rızası için namaz kılma” fikrine tamamen katıldığı, % 6,9’unun (22 kişi) söz konusu fikre pek katılmadığı ve 1 kişinin (% 0,3) ise hiç katılmadığını belirttiği tespit edilmiştir. “Hayatımı dini inançlarım belirliyor” şeklindeki anket maddesine araştırmaya katılan örneklemin % 52’sinin (166 kişi) “hiç bir zaman,” % 29,8’inin (95 kişi) “bazen,” %16’sının “genellikle çoğu zaman” ve % 0,6’sının (2 kişi) “her zaman” şeklinde cevap verdikleri görülmüştür.

1.2. Örneklemin Namaz Kılma Durumlarına ve Ahlakî Olgunluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin günlük beş vakit namazı ve nafil namazları yerine getirme düzeylerini tespit etmek için yüzdelik oranları hesaplanmış ve aşağıda tablo 1 ve 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1.Örneklemin Beş Vakıt Namaz Kılma Durumları

Beş Vakıt Namaz Kılma Durumları	N	%
Hiç kılmıyorum	10	3,1
Hayatımda birkaç kez kıldım	13	4,1
Ara sıra kılıyorum	68	21,4
Düzenli olmasa da çoğunlukla kılıyorum	83	26,1
Aksatmadan düzenli kılıyorum	144	45,3
Cevapsız	1	0,3
Toplam	319	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin yaklaşık yarısının (%45,3; 144 kişi) aksatmadan düzenli olarak farz olan günlük

namazları kıldığı, %26,1(83 kişi) oranında bir örneklem grubunun düzenli olmasa da çoğunlukla beş vakit namazı kıldıkları görülmektedir. Diğer taraftan katılımcıların % 21,4'ünün (68 kişi) günlük farz namazları ara sıra kıldıkları, % 4,1 oranında bir katılımcı grubunun ise hayatlarında birkaç kez beş vakit namazı kıldıklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Araştırmada beş vakit namazı hiçbir zaman kılmadıklarını belirten kişilerin ise en küçük örneklem grubunu (%3,1, 10 kişi) oluşturdukları görülmektedir.

Katılımcıların nafil namaz kılma durumlarına göz atıldığında ise yaklaşık yarısının (% 52; 166 kişi) ara sıra nafil namaz kıldıkları, % 21,9'unun (70 kişi) hayatlarında birkaç kez nafil namaz kıldıkları, %14,7'sinin ise hiç kılmadıklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırmada sıkça ve çok sık nafil namaz kılanların sayısı ve oran bakımından son derece düşük oldukları (%7,8; 25 kişi; %3,4; 11 kişi) gözlenmektedir.

Tablo 2. Örneklem Nafil Namazları Kılma Durumları

Nafil Namaz Kılma Durumları	N	%
Hiç Kılmıyorum	47	14,7
Hayatımda birkaç kez kıldım	70	21,9
Ara sıra kılıyorum	166	52
Sıkça kılıyorum	25	7,8
Çok sık kılıyorum	11	3,4
Toplam	319	100

Bizim araştırmamızda olduğu gibi ülkemizde özellikle dindarlığın çok boyutlu olarak ele alındığı pek çok araştırmada da katılımcıların, dinin inanç boyutundan aldıkları puan ortalamalarının bir hayli yüksek olmasına rağmen yaşanan modernleşme ve sekülerleşmeye bağlı olarak dinin davranış ve ibadet boyutundan aldıkları puan ortalamalarının ise bir hayli düşük olduğu görülmektedir (Bkz. Kimter, 2012a:206; Onay, 2004:162; Uysal, 2006:78-79). Bu sebeple bizim araştırma bulgularımızla paralellik arz eden pek çok araştırma sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; Kimter'in 15 ila 66 yaş ve üzeri kişiler üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada da katılımcıların yarısına ya-

kınının (% 43,4) farz namazları aksatmadan düzenli olarak yerine getirdikleri; düzenli olmasa da çoğunlukla namaz kılanların oranının ise % 22,9 olduğu görülmüştür. Diğer taraftan aynı araştırmada farz namazları ara sıra kıldığını belirtenlerin oranının % 20,5; farz namazları hayatında birkaç kez kıldığını ve hiç kılmadığını söyleyenlerin oranının ise % 13 olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmada katılımcıların farz olan namazların dışında sevap kazanmak amacıyla belli bazı vakitlerde nafil namaz kılma durumları bakımından, en yüksek oranın (% 48,5, 199 kişi) ara sıra nafil namaz kılanlara ait olduğu, daha sonra bunları sırasıyla ‘ hayatımda birkaç kez kıldım’ (%21,7, 89 kişi) ve ‘hiç kılmıyorum’ (%18,3, 75 kişi) şeklinde cevap verenlerin takip ettiği görülmüştür. Söz konusu araştırmada belli vakitlerde sevap kazanmak niyetiyle Allah rızası için ‘sık sık’ ve ‘oldukça sık’ nafil namaz kılanların oranının (%7,3; %3,9) ise benzer şekilde bir hayli düşük olduğu tespit edilmiştir.(Kımtar, 2015:54).

Yine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın tüm Türkiye çapında 18 yaş ve üzeri kimseler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada örneklemin % 42,5’i her zaman ve %12,9’u ise çoğunlukla vakit namazlarını kıldıklarını ifade etmişlerdir. Aynı araştırmada vakit namazlarını hiç kılmayanların oranının ise %16,9 olduğu görülmüştür (TDİB, 2014:43). Aynı araştırmada nafil namazları her zaman kılanların %36,5, hiç bir zaman kılmayanların oranının ise % 8 olduğu tespit edilmiştir (TDİB, 2014:43). Benzer şekilde Kımtar’ın Üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği bir başka araştırmada, öğrencilerin %68,2’sinin namazlarını düzenli olarak kıldıkları, %3,7 oranında bir öğrenci grubu bu konuda kararsız olduklarını, %28,1’i ise hiç namaz kılmadıklarını ifade etmişlerdir (Kımtar, 2012b:108). Diğer taraftan Hayta’nın ağırlıklı olarak dini eğitim alan ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada örneklemin %88,9’u günlük farz namazları, Cuma ve bayram namazlarının yanı sıra nafil namazları da kıldıklarını belirttikleri görülmüştür (Hayta, 2002:130).

Tablo 3. Örneklemin Ahlakî Olgunluk Düzeyleri

Ahlakî Olgunluk Düzeyleri	N	Art. Ort.	Std.S.
	319	4,50	0,353

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin ahlakî olgunluk düzeylerini tespit etmek için Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nden alınan puan ortalamalarının aritmetik ortalaması alınmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere 'evet her zaman', 'çoğu zaman', 'ara sıra', 'çok nadir', ve 'hayır hiçbir zaman' şeklinde 5'li likert tipinde düzenlenmiş olan Ahlakî Olgunluk Ölçeği'ndeki her bir maddeden en yüksek 5, en düşük ise 1 puan alınmaktadır. Buna göre söz konusu ölçekteki her bir maddeden maksimum en yüksek 5 puan alındığı hususu göz önünde bulundurulduğunda araştırmaya katılan kişilerin ahlakî olgunluk puan ortalamalarının son derece yüksek (4,50) olduğu söylenebilir. Ayrıca ölçekten alınan toplam puan bazında bakıldığında da (56-280 puan arası) katılımcıların ölçekten aldıkları toplam puan ortalamasının 251,13 olduğu, dolayısıyla toplam alınan puan bazında da katılımcıların ahlakî olgunluk düzeylerinin bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda hipotez 1'in araştırma bulguları ile büyük çapta doğrulandığı söylenebilir.

Bu bağlamda gerek Batıda gerekse ülkemizde değişik örneklem grupları üzerinde yapılan araştırmalarda birbirinden farklı bulgularının elde edildiği görülmektedir. Örneğin; Nguyen ve arkadaşlarının Vietnamda Ho Chi Minh Devlet Üniversitesi'ndeki İşletme Fakültesi öğrencileri ve çalışan yetişkinlerin ahlakî olgunluk düzeylerini incelemek için gerçekleştirdikleri bir araştırmada; öğrencilerin kişisel meslek ahlakî puanlarının çalışan yetişkinlerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t = -8.58$; $p < 0.00$) (Nguyen, Mujtaba, Tran, C. N., Tran, Q. H.M., 2013:46). Yine Kohlberg'in, Birleşik Devletler'de, orta sınıf kentli ailelere mensup on, onüç ve onaltı yaşlarındaki erkek çocukların içinde buldukları aşamalara ilişkin cevapları ile ilgili yaptığı bir incelemede; on yaşındaki çocukların yaklaşık %40'ının birinci aşamada, %30'unun ikinci aşamada, %20'sinin üçüncü aşamada ve %10'unun ise dördüncü aşamada buldukları tespit edilmiştir (Clouse, 2000:2-3). Lind'in gerçekleştirdiği bir araştırmada ise, Ahlakî Yargı Testi (AYT)'den alınan puanların değerlendirilmesi sonucu Ahlakî Olgunluk Puanı olarak da ifade edilebilecek olan Ahlakî Yargı puanının (10-19 arası) düşük olduğu tespit edilmiştir (Lind, 2000:24-33).

Ülkemizde Çekin'in 222 öğretmen adayı üzerinde Ahlakî Olgunluk Ölçeği'ni kullanarak gerçekleştirdiği araştırmasında da; bizim araştırma bulgularımıza benzer şekilde öğretmen adaylarının ahlakî olgunluk düzeyi puan ortalamasının 5 tam puan üzerinden 4.26 ve standart sapma değerinin de .372 olduğunu, dolayısıyla öğretmen adaylarının ahlakî olgunluk düzeylerinin

bir hayli yüksek olduğu tespit edilmiştir (Çekin, 2013:1039). Benzer şekilde Acun Kapkırın'ın Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 636 öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada; katılımcıların Etik Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nden 75 puan üzerinden 59,43 puan, Kişisel Ahlakî Karakter Ölçeği'nden de 45 tam puan üzerinden 37,37 puan aldıkları görülmüştür (Acun Kapkırın, 2007:39). Buna karşılık Keskin'in Türkiye-Samsun ile İngiltere-Lancashire bölgesinde bulunan benzer yapıya sahip 4 ayrı ortaöğretim okulunda öğrenim gören ergenler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında; Türkiye ve İngiltere arasında toplam ahlakî yargı puanları açısından yapılan karşılaştırmada iki ülke gençlerinin aldıkları ahlakî yargı puanlarının aritmetik ortalamasının düşük seviyede (Türkiye=17,5), (İngiltere=18,4) olduğu tespit edilmiştir. Ancak işçi ve doktor ikileminden elde edilen C-skoru puanlarının 30-40 arasında olduğu yani yüksek seviyede olduğu görülmüştür (Keskin, 2013:231).

1.3. Örneklemın Namaz Kılma Durumları ile Ahlakî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Tablo 4'te görüleceği üzere katılımcıların ahlakî olgunluk düzeylerinde etkisi olduğu düşünülen beş vakit namaz ve nafîle namaz kılma durumlarının katılımcıların ahlakî olgunluk düzeylerini ne kadar yordadığına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Örneklemın Namaz Kılma Durumları ile Ahlakî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişki (Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi)

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmî r
Sabit(constant)	3,885	0,077	-	50,676	0,000	-	-
Beş vakit namaz	0,118	0,018	0,352	6,418	0,000	0,402	0,340
Nafîle namaz	0,051	0,020	0,137	2,502	0,013	0,266	0,140
R=0,422	R²=0,178		F=34,115		p<0,01		

Buna göre yordayıcı değişkenler olan beş vakit namaz ile nafîle namazların kısmî ve ikili korelasyonları incelendiğinde beş vakit namaz ile ahlakî olgunluk arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin ($r=0,40$) olduğu,

ancak diğer yordayıcı değişken olan nafilé namaz kılma durumu kontrol edildiğinde aradaki korelasyonun $r=0,34$ olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan nafilé namaz ile ahlakî olgunluk arasında pozitif yönde düşük ilişkinin olduğu ($r=0,26$), ancak diğer değişken beş vakit namaz kontrol edildiğinde aradaki korelasyonun $r=0,14$ olduğu görülmüştür. Son olarak beş vakit namaz ve nafilé namaz kılma değişkenlerinin ikisi ile birlikte katılımcıların ahlakî olgunluk düzeyleri orta derecede pozitif bir ilişki göstermektedir ($R=0,42$, $R^2=0,178$; $p<0,01$). Örneklemin ahlakî olgunluk puanlarını yordayan iki değişken (beş vakit namaz ve nafilé namaz) toplam varyansın ancak %17,8'ini (0,178) açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayıları dikkate alındığında, yordayıcı değişkenlerin ahlakî olgunluk üzerine görelî önem sıraları bakımından beş vakit namaz birinci sırada ve nafilé namaz ikinci sırada yer almaktadır. T değerleri incelendiğinde ise yordayıcı değişkenlerden ikisinin de manidar bir şekilde ahlakî olgunluk düzeyini yordadığı görülmektedir. Söz konusu ilişki denklem olarak şu şekilde ifade edilebilir: Ahlakî olgunluk= $3,885 + \text{beş vakit namaz} \times 0,118 + \text{napilé namaz} \times 0,051$. Dolayısıyla hipotez 2'nin de araştırma sonuçları ile doğrulandığını söylemek mümkündür.

Daha önce de bahsedildiği üzere gerek yurtdışı ve gerekse yurtiçi literatüre ilişkin yaptığımız inceleme sonucunda namaz ibadeti ile ahlakî olgunluk ilişkisini ampirik olarak inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlayamadığımız için araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulguların başka araştırma bulguları ile mukayesesi mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte gerek yurtdışı gerekse yurtiçi literatüre göz attığımızda din, dindarlık ve ahlakî olgunluk ilişkisi üzerine yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçların elde edilmiş olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan bazılarında din ve dindarlık ile ahlakî olgunluk arasında pozitif bazılarında negatif yönde ve anlamlılık düzeyinde ilişkiler tespit edilirken bazılarında ise nötr yönde ilişkilerin olduğu görülmektedir. Örneğin; Amerika'da ailede ve kilise içindeki sosyal hayatta din eğitimi almış güneydeki fakir zenci çocuklarının, Amerika'nın Yeni İngiltere (New England) bölgesindeki kendilerine Tanrı'nın çocukları oldukları anlatılmamış ve hayatlarını Allah'ın belirlediği esaslar dahilinde tanzim etmeleri gerektiği bildirilmemiş, bir inanç avantajına sahip olmayan zengin beyaz çocuklardan çok daha iyi davranışlarda (ahlakî) buldukları tespit edilmiştir (Clouse, 2000:16). Yine Harris'in, dokuz Katolik lisesinden seçtiği 438 denekten oluşan bir örneklem grubunu kullanarak gerçekleştirdiği bir araştırmada; ahlakî yargı sonuçları ile dinî inanç veya dinî pratikler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Lise öğrencilerinin katılımıyla

gerçekleştirilen iki doktora çalışmasında da dinî bilgi ve din eğitimi ile ahlâkî yargı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırmaların bir çoğunda dinî inançları hususunda muhafazakar olan ergenler ve genç yetişkinlerin, akranlarına göre daha düşük gelenek sonrası skorlara sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle bu konuda yapılan çalışmaların pek çoğu, dinî muhafazakarlık ile ilkeli ahlâkî akıl yürütme arasındaki bu ters ilişkiyi desteklemektedir. Dolayısıyla dinin, daha önce varolan hareketi geleneksel ahlâkî muhakeme yönünde uyarabildiği fakat dinî inançların sınırlayıcı yapısını benimsemenin, Kohlberg'in ahlaki gelişim aşamalarından gelenek sonrası düzeylere geçiş imkânını engelleyebildiği ifade edilmiştir (Clouse, 2000:9). Benzer şekilde Agati, Marcia Schillinger ve Lind, Georg tarafından Brezilya ve Almanya'daki 700 üniversite öğrencisi üzerinde Lind'in Ahlaki Yargı Testi'ni kullanarak gerçekleştirdikleri bir çalışmada; öğrencilerin dini inanç türleri ile C-Skorları arasında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde bir farklılık olmadığı görülmüştür. Başka bir deyişle söz konusu çalışmada farklı dini mezheplerden gelen bireylerin benzer şekilde ahlaki bölütleme olgusunu (bölümlendirme olayını) gösterdikleri tespit edilmiştir (Agati, ve Lind, 2003:4). Yine Kohlberg konu ile ilgili olarak gerçekleştirdiği araştırmasında, din ile ahlâkî muhakeme arasında bir ilişki bulamadığı gibi o bu hususta bir dinin diğerine göre daha üstün olduğuna da inanmamaktadır. Sosyal sınıf ve köy-şehir değişkenleri sabitlendiğinde bile Protestan, Katolik, Müslüman ve Budist çocukların, aynı aşamalardan hemen hemen aynı hızda geçtiklerini tespit etmiştir (Kohlberg, L., 1980:33-34).

Ülkemizde Çekin'in Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin değişik bölümlerinde öğrenim gören 222 öğretmen adayının ahlaki olgunluk düzeylerini ölçmek için gerçekleştirdiği araştırmasında da; en yüksek ahlaki olgunluk düzeyine (4,35) sahip olan öğrencilerin DKAB öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adayları olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada söz konusu bölüm öğrencilerinin puan ortalaması ile BÖTE bölümü öğretmen adaylarının ahlaki olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde fark olduğu ($p < 0,05$) ve bu sonucun ahlaki olgunluk ile din, dindarlık ve din eğitimi arasındaki yakın ilişkiyi çağrıştırdığı hususu dile getirilmiştir (Çekin, 2013:1042-1043). Yine Emine Küçükalp'in üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, dindarlık ile ahlaki yargı arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu ancak dindarlığın ahlaki yargıyı çok düşük düzeyde açıkladığı, dolayısıyla ahlaki yargıyı açıklayacak başka faktörlere de ihtiyaç olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca aynı çalışmada dindarlığın

bilgi boyutunun diğer boyutlara oranla ahlakî yargıyı etkileme gücünün daha fazla, inanç boyutunun ise ahlakî yargıyı etkileme gücünün daha az olduğu ortaya çıkmıştır (Küçükalp, 2006:468-485). Advıye Tolunay'ın ahlakî yargı gelişimi ile dindarlık arasındaki ilişkiyi test etmek üzere gerçekleştirdiği araştırmada da Küçükalp'in araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar ortaya çıktığı yani söz konusu iki değişken arasında yüksek derecede olmasa da pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tolunay, 2001:57). Benzer şekilde Kaya ve arkadaşının gerçekleştirdiği araştırmada da ilahiyat bölümünde okuyan öğrencilerin (DKAB hariç) dinî inanç ve ahlakî olgunluk puan ortalamalarının diğer bölümlerde okuyanlardan daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca söz konusu araştırmada dinî inanç ile ahlakî olgunluk düzeyi arasında anlamlılık derecesinde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kaya ve arkd., 2011:24-37).

Bunun yanında İslam dininde ibadetler temel olarak sadece kulluk görevi olduğu için yapılmayıp aynı zamanda güzel ahlakı oluşturma amacını da taşımaktadır. Güvendi tarafından Gaziantep'in Oğuzeli İlçesinde 381 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada örneklemin dindarlık düzeyleri ile ibadetlerin davranışlara yönelik tutumlara yansımaya bakıldığında ($P<0,05$, $x^2=21,211$), “kişinin davranışlarını olumlu yönde değiştirmiyorsa yapılan ibadetlerin hiçbir değeri yoktur” şeklindeki anket maddesine kendilerini çok dindar olarak nitelendirenlerin %50'sinin, dindarların %59.50'sinin, din ile ilgileri az olanların %50.40'ının ve din ile ilgisi olmayanların %43.80'inin, bu soru önermesine olumlu cevap verdikleri görülmüştür. Kararsızlar ise %15 ile %25 arasında yer alırken çok dindarların %50'sinin ise bu görüşe hiç katılmadıklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir (Güvendi, 2008:90-91).Yine Şengün'ün lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada da İHL öğrencilerinin ahlakî olgunluk düzeylerinin diğer lise öğrencilerinininkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Şengün, 2008).

Özetle ifade etmek gerekirse, yurt dışında genellikle Kohlberg'in ahlakî yargı gelişimi kuramı bağlamında yapılan ampirik araştırmaların büyük çoğunluğunda genellikle dindarlık ile ahlakî yargı arasında nötr ya da bazen negatif yönde ilişkilerin ortaya çıktığı görülürken ülkemizde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında ahlakî olgunluk ile dindarlık arasında çok yüksek derecede olmasa da orta derecede olumlu korelasyonun olduğu görülmektedir.

1.4. Örneklemın Namaz Kılmalarında Etkili Olan Faktörlere Göre Ahlakî Olgunluk Düzeylerindeki Farklar

Araştırmada ayrıca katılımcıların namaz kılmalarında etkili olan faktörlere göre ahlakî olgunluk düzeylerinde istatıksel olarak anlamlılık derecesinde farklar meydana gelip gelmediği de araştırılmıştır ve elde edilen bulgular tablo 5 ve tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 5’de görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin çevrenin etkisi ile namaz kılma durumlarına göre ahlakî olgunluk düzeyleri arasında istatıksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılık olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda örneklemın ahlakî olgunluk düzeyleri arasında bir takım farklılıklar olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Örneklemın Namaz Kılmalarında Etkili Olan Faktörlere Göre Ahlakî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki Farklar (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA $p<0,01$; Scheffe $p<0,05$).

Namaz Kılmamda Çevre de Etkili Ol.	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1)Katılıyorum	30	4,4992	0,41273	9,617	0,000	2 ile 1ve
2)Pek katılmıyorum	33	4,2480	0,40380			3 arasında
3)Hiç katılmıyorum	248	4,5286	0,32794			
Toplam	311	4,4960	0,35476			

Buna göre katılımcıların çevrenin etkisi ile namaz kılma durumlarına göre Ahlakî Olgunluk Ölçeği’nden aldıkları puan ortalamalarında bir takım farklılıklar meydana geldiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla ahlakî olgunluk puan ortalaması en düşük (4,2480) olanların “namaz kılmamda içinde yaşadığım çevre de etkili oluyor” önermesine “pek katılmıyorum” şeklinde cevap verenlerin olduğu; en yüksek puan ortalamasının ise (4,5286) söz konusu önermeye “hiç katılmıyorum” şeklinde cevap verenlerin olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda gruplar arasındaki farkların anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu farkların hangi gruplar arasındaki farklardan kaynaklandığını tespit etmek için gerçekleştirilen Scheffe testi sonucunda ise söz konusu farklılıkların namaz kılmada çevrenin etkisi olduğu fikrine pek katılmayanlarla

katılanlar ve hiç katılmayanlar arasındaki farklardan meydana geldiği görülmüştür. Buna göre çevrenin etkisi ile namaz kılma fikrine hiç katılmayanların pek katılmayanlara göre ahlakî olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğu; bu fikre pek katılmayanların da katılanlara nazaran ahlakî olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Yine araştırmada örneklemin çaresiz kaldıkları zamanlarda ibadet etme fikrine katılıp katılmama durumlarına göre ahlakî olgunluk düzeylerinde meydana gelen farklılıklar test edilmiş, elde edilen bulgular tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6. Örneklemin Çaresiz Kaldığı Durumlarda Namaz Kılıp Kılmama Durumlarına Göre Ahlakî Olgunluk Düzeyleri Arasındaki Farklar (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA $p < 0,01$; Dunnett C $p < 0,05$).

Çaresiz Kaldğ. Zamand.	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
İbadet ederim						
1)Tamamen katılıyorum	14	4,4094	0,50923	8,982	0,000	4 ile 2
2)Oldukça katılıyorum	18	4,1687	0,43739			ve 3
3)Pek katılmıyorum	70	4,3501	0,35100			arasında
4)Hiç katılmıyorum	216	4,5778	0,30025			
Toplam	318	4,4971	0,35289			

Tablo 6’da görüldüğü üzere örneklemin çaresiz kaldığı zamanlarda ibadet edip etmeme durumlarına göre ahlakî olgunluk puan ortalamaları arasında bir takım farklılıklar olduğu görülmektedir. Buna göre çaresiz kaldıkları zaman ibadet etme fikrine hiç katılmayanların ahlakî olgunluk puan ortalamalarının en yüksek (4,5778), söz konusu fikre oldukça katıldığını belirtenlerin ahlakî olgunluk puan ortalamalarının ise en düşük (4,1687) olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların tek yönlü varyans analizi sonucunda $p < 0,01$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaştığı tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıkların nereden kaynaklandığını anlamak için yapılan Dunnett C testi sonucunda ise bu farkların çaresiz kaldıklarında ibadet etme fikrine “oldukça katılanlarla”

“hiç katılmayanlar” ve “pek “katılmayanlarla” “hiç katılmayanlar” arasındaki farklardan kaynaklandığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle çaresiz kaldığında ibadet etme fikrine katılma derecesi arttıkça ahlakî olgunluğun azaldığını söylemek mümkündür.

“Niyet, mükellefin yapacağı ibadetlerin geçerli olabilmesi için kalben hangi ibadeti yerine getireceğine karar vererek bütün ibadetlerinde Allah’ın rızasını kastedip O’na yönelmesidir.” (Serinsu, 2009:284). Başka bir deyişle niyet, bir kimsenin içinde bulunduğu ortamı nasıl algılayacağını ve bu ortamda bilincini nasıl organize edeceğini belirleyen en önemli hususlardan birisidir (Cüceloğlu, 1999: 64). Dolayısıyla bir kişinin bir ibadet için sahip olduğu niyetinin, o kişinin ahlâkî gelişim düzeyiyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir (Kuşat, 2012:171). Bu bağlamda “İbadetlerin kalitesi, inananların ibadetlerini ruhen ve bedenlen, fikren ve hisslen tüm varlıklarıyla iştirak edip yaşayarak, tam bir teslimiyet ve bağlılıkla riyâdan uzak, huşu içinde yerine getirmelerine ve bu esnada sahip oldukları ihlâs ve gözettikleri niyetlere bağlıdır” (Certel, 2010/1:37). Bu noktada Kur’an-ı Kerim’de Maun Suresi 4 – 6. ayetlerde (107/4-6.ayet), Beyyine suresi 5. ayette (98/5.ayet) ibadetin, namazın gösterişten uzak bir şekilde ihlasla yerine getirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Kur’an ayetlerinde huşu içerisinde, özellikle kibir ve gösterişten uzak bir şekilde samimi ve bilinçli olarak namaz kılmayanlar kınanmaktadır. Hadis-i şeriflerde de bütün amellerin niyetlere bağlı olduğu halis bir niyetle samimi bir şekilde yerine getirilmeyen ibadetlerin dinen Allah nezdinde bir değerinin olmayacağı haber verilmektedir (Buhari, Bedü’l –vahy 1; Müslim, İmare 155).Dolayısıyla namaza başlarken hissedilen değişik bilinç hallerinden birisi sekinet ikincisi ise huşudur. Huşu, rasyonel aktivitesi duran insanın ilahi temas nedeniyle hürmet, hayranlık ve muhabbet karışımı bir hal olup bu duygu damlanın deniz karşısındaki yerini ve haddini bilmesini (kulluk bilinci) sağlar. Zira damla bazen kendisini deniz sanabilir, dünyevi kaygıları geride bırakarak namaz ile Rabbi’nin karşısına çıkan insan, huşu duyarak güncel alışılmış bilinç durumlarından biraz daha yükselerek bir dizi değişik bilinç halleri yaşar. Daha sonra namaz esnasında okunan ayet-i kerimelerle değişik oranlarda tevazu, teslimiyet, sabır, tevekkül, tevfiz, kanaat, rıza, reca, itminan, ihlas, bast, yakın, hayret, hilm, sıdk, fena, aşk gibi genelde güncel alışılmış bilinç durumlarında yaşanmayan haller yaşanır. Gün içinde özel zaman dilimlerinde yerine getirilen bu ibadet sayesinde kişi uzay gemisiyle yıldızlar arasında adeta bir yolculuğa çıkmış gibidir. Namaz esnasında yaşanan bu hal-

ler sabun köpüğü gibi yok olup gitmez, tam tersine giderek daha fazla gündelik hayata yansır ve bir yaşam tarzı haline dönüşür (Merter, 2013:269-271).

Bu nedenle Kur'an ayetlerinde ve hadis-i şeriflerde, namaz ibadetinden uhrevi fayda elde edilebilmesi, namaz ibadetinin kişinin ahlakî olgunluğuna ve ruhî tekamülüne katkıda bulunabilmesi ve kişiyi ahlaken güzelleştirebilmesi için onun ciddi bir şekilde severek, isteyerek titizlikle, istikrarlı ve samimi olarak Allah'a gönülden boyun eğerek ve gösterişten uzak bir şekilde sadece Allah rızası için yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Bkz. Maun, 4, 5; Mearic, 23; 34; Müzemmil, 20; Lokman, 4, 17; Neml, 3; Nur, 56; Mü'minun, 2, 9; Hac, 78; Meryem, 59; Tevbe, 54; En'am, 92, 162; Maide, 55; Nisa, 103, 142; Bakara, 45, 238 vb.).

Zihnini ve kalbini Allah'tan başka her şey (mâsivâ) den boşaltarak, şura açılan pencereler mesabesinde olan duyularını namaz dışı bütün uyaranlara kapatarak bütün dikkatini ilahî huzura teksif edip, namaz süresince bunu devam ettirerek, bedeniyle olduğu gibi zihinsel süreçleriyle de namaza iştirak ederek namazın kıyam, rükû ve secde gibi fiilî her rüknünü bilinçli bir şekilde icra ederek, diliyle söylediği besmele, tekbir, tesbih, hamd, duâ ve âyetler üzerinde düşünüp onların anlam derinliklerine dalarak namaz kılan bir dindarın namazı kaliteli bir namaz olup ona ahlakî bir olgunluk kazandırması mümkündür. Diğer taraftan zihni ve kalbi dünyalık düşünce ve meşguliyetlerle dolu olarak, ilahî huzura çıktığının bilincinde olmaksızın şeklen ve dikkatini namaza teksif etmeksizin namaz kılmaya başlayan, namaz esnasında da zihni namaz dışı düşüncelere dalıp giden, şuurunun kapıları namaz dışı her türlü uyarımlara olabildiğince açık olan, ne yaptığının ve ne söylediğinin farkında olmadan, bir an önce bitirme düşüncesiyle ve başkalarına gösteriş olsun diye namaz kılan bir kimsenin namazının ahlakî olgunluk anlamında kendisine bir şey kazandırması beklenemez (Certel, 2010/1:47).

Nitekim bu anlamda gerek yurtdışında gerekse yurtiçinde bizim araştırma bulgularımızla paralellik arz eden araştırma sonuçlarının olduğu görülmektedir. Örneğin; Muhamad ve Ab. Ghani'nin Malezya'da 200 Müslüman Malay üzerinde uygun örnekleme yöntemiyle gerçekleştirdikleri bir araştırmada; sıradan dindarların adanmış dindarlara göre etik olmayan meslek davranışlarını daha olumlu olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Yani adanmış dindarların işletmelerin etik olmayan davranışlarına karşı daha az hoşgörülü oldukları görülmüştür (Muhamad et al., 2006:100). Ülkemizde Hayta'nın gerçekleştirdiği bir araştırmada da, örneklemin %89,7'sinin namazı her yerde ve her koşulda

Allah'a kulluğun bir gereği olarak kıldıklarını, %61'inin ise namazı aile ve çevre baskısıyla kıldıklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmada ayrıca aile ve çevre baskısı olmaksızın namaz kılanların (%89,7) namaz sayesinde kötülüklerden uzaklaşıp ahlaken daha da güzelleştiklerini, kendilerine güvenlerinin arttığını ve diğer insanlarla kaynaşıp yakınlaştıklarını ifade ettikleri görülmüştür (Hayta, 2002:130).

Özetle ifade etmek gerekirse ibadetlere anlam ve değer kazandıran, onlardan bir takım dünyevi ve uhrevi faydalar elde etmemizi sağlayan en önemli husus niyettir. Hem Kur'an-ı Kerim ayetlerinde hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadis-i şeriflerinde bu husus dile getirildiği gibi ampirik araştırmalar da bunu ortaya koymaktadır. Genel olarak ibadetlerin ve namaz ibadetinin yerine getirilmesinde bir takım içsel ve dışsal faktörler etkili olabilmektedir. Örneğin bazı kişiler, içinde bulunduğu toplumsal çevrede saygı, değer ve kabul görmek amacına yönelik olarak ibadet edip namaz kılabilmediği gibi cehennem korkusu ve cennet ümidiyle ya da sadece dini bir görev, vazife, borç olduğu için ibadet edip namaz kılabilmektedirler. Bunun yanında bazı kimseler kendisi için ruhi bir ihtiyaç olduğu ve yegane Dost ve Sevgili olarak kabul ettikleri Allah ile buluşma, konuşma ve içsel huzurun zevkini tatmak için ibadet edip namaz kılabilmektedirler. Bununla birlikte kalbin, duygu ve düşüncelerin iştirak etmediği, ruhsuz ve samimiyetsiz bir şekilde dış güdümlü olarak kılınan bir namaz ibadeti, kişinin yaşantısında ahlakî bir değişim ve dönüşüm meydana getirmeyip ahlakî anlamda olgunlaşmasına da bir katkıda bulunamaz.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Namaz ibadeti ile ahlakî olgunluk arasındaki ilişkiyi psiko-sosyal metotlarla ele alıp incelemeyi temel amaç edinen araştırmamız sonucunda araştırma hipotezlerinin büyük bir kısmının araştırma bulguları ile doğrulandığı görülmektedir. Bu bağlamda araştırmaya katılan kişilerin günlük beş vakit namazı ve nafil namazları yerine getirme düzeylerini tespit etmek için yüzdeler oranları hesaplanmış ve araştırmaya katılan kişilerin yaklaşık yarısının (%45,3; 144 kişi) aksatmadan düzenli olarak farz olan günlük namazları kıldığı, yaklaşık yarısının (%52; 166 kişi) ise ara sıra nafil namaz kıldıkları ve ahlakî olgunluk düzeylerinin bir hayli yüksek olduğu görülmüş böylece hipotez 1 araştırma bulguları ile büyük çapta doğrulanmıştır.

Örneklemin namaz ibadetini yerine getirme durumlarının ahlakî olgunluk düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya koymak için gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda beş vakit namaz ve nafile namaz ile ahlakî olgunluk arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkinin ($r= 0,40$; $r=0,26$) olduğu ve örneklemin ahlakî olgunluk puanlarını yordayan iki değişkenin (beş vakit namaz ve nafile namaz) toplam varyansın ancak %17,8'ini (0,178) açıkladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla hipotez 2'nin de araştırma sonuçları ile doğrulandığı görülmüştür.

Araştırmada katılımcıların namaz kılmalarında etkili olan faktörlere göre ve çaresiz kaldıkları zamanlarda ibadet edip etmeme durumlarına göre ahlakî olgunluk düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar meydana gelip gelmediği de araştırılmıştır. Buna göre çevrenin etkisi ile namaz kılma fikrine hiç katılmayanların pek katılmayanlara göre ahlakî olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğu; bu fikre pek katılmayanların da katılanlara nazaran ahlakî olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüş, ayrıca katılımcıların çaresiz kaldıklarında ibadet etme fikrine katılma dereceleri arttıkça ahlakî olgunluk düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir. Böylece elde edilen bu sonuçtan hareketle hipotez 3'ün de büyük çapta doğrulandığı görülmüştür.

Bütün bu bulgular sonucunda şu şekilde önerilerde bulunulabilir:

- Modernitenin beraberinde getirdiği seküler yaşam tarzları ile birlikte psikik anlamda bölünmüş, parçalanmış kişilik yapılarının, Horney'in deyimiyle nevrotik kişilik yapılarının hızla arttığı günümüz dünyasında, bunun yansımaları dinsel yaşantı biçimlerinde, dini kişilik yapılarında da bariz bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla inanç, bilgi, duygu ve yaşantı (ibadet ve ahlak) ya da davranış olmak üzere gerçekte dört temel unsur üzerine oturan ve böylece bir bütünlük arz eden ilahi dinlerin günümüzde sadece bilgi ve inanca indirgendiği ibadet yaşantısı ya da ahlakî davranış anlamında derinliğini ve bütünlüğünün kaybettiği görülmektedir. Esasında bu hususun dindarlıkla ilgili yapılan ampirik araştırmalarda da ortaya çıktığı, dinin ibadet ya da ahlak boyutu ile ilgili puan ortalamalarının en düşük seviyede olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla günümüzde öncelikle kişilik yapısı bölünüp parçalanmış, bütünlüğünü yitirmiş modern insanın ruh, zihin ve beden anlamında tekrar bütünlüşmesi, sağlığına kavuşması anlamındaki

çabalara ve sonrasında bunun dinî yaşantıya olan yansımalarına da önem verilmesi, inanç ve bilgi kadar dinî hayatın merkezinde ibadetler ve ahlaki davranışların da yer aldığı sağlıklı ve bütünlük arz eden dinî kişiliklerin inşa edilebilmesi temel hedef olarak benimsenmelidir.

- İbadet öğretiminde şekil ve sembollerin ötesinde, ibadetlerin hikmetleri ve ihtiva ettikleri manaya dikkat çekilmeli, gerçekte tüm ibadetlerin yerine getirilmesinin nihai hedefinin ahlaken kemalere, inananların ahlaken olgunlaşmasını sağlamak olduğu hususuna bilhassa vurguda bulunulmalıdır. Küresel bir ahlak erozyonu yaşadığımız günümüz dünyasında ibadet öğretiminde ibadet etme ve ahlakî olgunluk ilişkisi üzerinde önemle durulmalıdır.

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin içeriği yeniden gözden geçirilmeli, DKAB derslerinden bağımsız olarak aile içi eğitimden başlayarak eğitimin her kademesinde bütün ilahi dinlerin evrensel ahlak ilkelerini esas alan ve bunun üzerine temellenen daha sonra ahlakın pratik hayattaki bütün alanlarla ilişkisini (meslek ahlakı, bilim ahlakı, ticaret ahlakı vs) ele alan kapsamlı ve bütüncül zorunlu bir ahlak dersine yer verilmesinin ve bunun okutulmasının son derece faydalı olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynaklar

- Acuner, Hacı Yusuf (2004). *14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlakî Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi*, Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Acun Kapkıran, Necla, “Üniversite Öğrencilerinde Ahlaki Davranışın Empatik Eğilim ve Kendini Ayarlama Açısından İncelenmesi,” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt:III Sayı:28, 2007, ss.33-47.
- Agati, Marcia Schillinger ve Lind, Georg (2003). “Moral Judgement Competence in Brazilian and German University Students,” *2003 Annual Meeting of the American Education Research Assotiation*, pp.1-7.
- Ahmed b. Hanbel, *El-Müsned*, El-Fethu’r-Rabbani Tertibi, Ensar Yayıncılık:3/282-283.
- Akseki, A. Hamdi (1968). *Ahlak Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Arslan, Hulusi (2010). Ahlak’ın Evrenselliği Açısından İslam ve Modernizm, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Güz - 1 (2), ss.41-60.
- Aydın, Mehmet, S. (1991). *Tanrı Ahlak İlişkisi*, TDV Yay., Ankara.
- Bilmen, Ömer Nuhu (1996). *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.,Ali Fikri Yavuz), Kılıç Yay. ve Dağt., Ankara, 1996.

- Büyüköztürk, S., Kılıç Çalmak, E., Akgün, Ö. E., Şirin, Karadeniz, Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yönetmeleri*, Pegem Akademi Yay., 13.bsk., Ankara.
- Certel, Hüseyin (2010/1). “Dini Yaşantıda Kalite Sorunu,” *SDÜİFD*, S.24, ss. 33-59.
- Clouse, Bonnidell (2000). “Adolescent Moral Development and Sexuality” (çev. Turgay Gündüz), *UÜİFD*, 9(9), pp.1-39.
- Colby, A., & Kohlberg (1987). *The Measurement of Moral Judgment*, Vol. I: Theoretical Foundations and Research Validation, New York: Cambridge University Press.
- Cüceloğlu, Doğan (1999). *Savaşçı*, Sistem yayıncılık, İstanbul.
- Çekin, Abdülkadir (2013). “Öğretmen Adaylarının Ahlaki Olgunluk Düzeyleri,” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.21, No:3, ss. 1035-1048.
- Çokluk, Omay, Şekercioğlu, Güçlü, Büyüköz, Şener (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel uygulamaları*, 2. Bsk., Pegem Akademi Yay., Ankara.
- Develioğlu, F. (1978). *Osmanlıca-Türkçe Lugat*, Ankara.
- Duman, Süleyman (2010). *Gözümün Nuru Namaz*, Aygül Ofset Ltd Şti, B.y.y.
- Erdem, Hüsameddin (2006). *Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, DEM Yay., İstanbul.
- Faruki, İsmail R. (1991). “Sosyal Bilimlerin İslamileştirilmesi,” (çev. M. Paçacı), *İslami Bilimde Metodoloji Sorunu* (içinde), Fecr Yay., Ankara.
- Gazzali, *İhya-i Ulum'id-din* (1993). (çev. Ali Arslan), Arslan Yay., I-III.Cilt, İstanbul.
- Güvendi, Tarık (2008). *Geleneksel Yapının Kırılma Sürecinde Dindarlık* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.
- Hafizoğlu, Hasan (2012). *Namaz Bilinci*, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- Hayta, Akif (2002). “İbadetler ve Ruh Sağlığı,” *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* (içinde), Der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara, ss.117-153.
- Hökelekli, H. (1998). *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara.
- İbn Manzur (1999). *Lisanü'l-Arab*, C.7, Beyrut.
- Kandehlevi, Muhammed Zekeriyya (2012). “*Namazın Faziletleri*,” (Tashih ve Tercüme: Hayri Demirci, Kerim Dâd) Gülistan Neşriyat, İstanbul.
- Karagöz, İsmail, Altıntaş, Halil (2011). *Namaz İlmihali*, DİB Yay., 4.bsk., Ankara.
- Kayan, Ramazan (2008). *Namaz Çağrısı*, 5.bsk., Çıra Yay., İstanbul.
- Keskin, Yakup (2013). “Ortaöğretim Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yeterlilikleri: Türkiye-Samsun ve İngiltere-Lancashire Karşılaştırılması,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), ss.217-249.
- Kılıç, Recep (1992). *Ahlakın Dinî Temeli*, TDV Yay., Ankara.
- Kimter, Nurten (2012a). *Benlik Saygısı ve Din*, Kriter Yay., İstanbul.

- Kımter, Nurten (2015). “Ruh Sağlığı Bağlamında Namaz ve Benlik Saygısı İlişkisi,” *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C. 7, S. 27, ss.36-65.
- Kımter, Nurten (2012b). *Dini İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi*, Kriter Yay., İstanbul.
- Kohlberg, Lawrence (1964). Development of Moral Character and Moral Ideology, (Eds. ML. Hoffman and L.W. Hoffman, *Review of Child Development Research* 1.
- Kohlberg, Lawrence and Hersh, Richard, H. (1977). Moral Development: A Review of The Theory”, *Theory in to Practice*, Vol:16, Issue:2, pp.54-55.
- Kohlberg, L. (1980). “Stages of Moral Development As A Basis For Moral Education,” B. Munsey (Ed.), *Moral Development, Moral Education, and Kohlberg*, Alabama: Religious Education Press, Birmingham, pp. 15-98.
- Kuşat, Ali (2012). “İbadetlerde Niyetin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile İlişkisi,” *ÇÜ-İFD*, 12(2), ss.157-183.
- Küçükcalp, Emine (2006). Ahlakî Yargı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki”, Hayati Hökelekli, Ed. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, DEM Yay., İstanbul.
- Lind, G. (2000). “Moral Regression In Medical Students And Their Learning Environment”, *Revista Brasileira De Educacao Médica*, S: 24(3), ss.24-33.
- Marc Hauser and Others (2007). A Dissociation Between Moral Judgements and Justifications”, *Mind & Language*, Vol:22, no.1, Blackwell Publishing, San Francisco.pp.1-3.
- Muhamad, Rusnah, Ab. Ghani, Ab. Mumin, “Religiosity and Moral Judgment: An Empirical Investigation Among Malay Muslims in Malaysia,” *Jurnal Syariah* , 14 (2) 2006, pp.87-101.
- Merter, Mustafa (2013). *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, Kaknüs Yay., 12.bsk., İstanbul.
- Nguyen, Lam D., Mujtaba, Bahaudin G., Tran, Chat N., Tran, Quan H.M. (2013). “Sustainable Growth and Ethics: A Study of Business Ethics in Vietnam Between Business Students and Working Adults,” *The South East Asian Journal of Management*, Vol.7, No:1, pp.41-56.
- Nurbaki, Haluk (1986). *Namazın Sırları*, Damla Yayınevi, İstanbul.
- Nurbaki, Haluk (1993). *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, TDV Yay., 5.bsk., Ankara.
- Onay, Ahmet (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, DEM Yay., İstanbul.
- Önlüer, Siraceddin, *Edep Ya Hu*, Semerkand Yay., trhsz., 1/100.
- Peter, M. Nardi and Richard N. Tsujimoto (1970). The Relationship of Moral Maturity and Ethical Attitude, *Journal of Personality*, Vol:47, Issue:2, pp.365-369.
- Rendi, Jeanne Nidich and Others (2005). Moral Development and Natural Law, *Journal of Social Behavior and Personality*, Vol:17, p.139.
- Sakin, A. (2007). *Okul Öncesi Öğretmenlerin Mesleki Etik Davranışlar Hakkındaki Görüşleri İle Ahlaki Yargı Düzeyleri Ve Öğretmenlik Tutumlarının İnce-*

lenmesi (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Serinsu, Ahmet Nedim (Ed.) (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yay., Ankara.
- Şengün, Mustafa, Kaya, Mevlüt (2007). Ahlakî Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *OMÜİFD*, Sayı: 24-25, ss.51-64.
- Şengün, Mustafa (2008). *Lise Öğrencilerinin Ahlakî Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü , Samsun.
- Şentürk, Habil (2008). *İbadet Psikolojisi*, İz Yay., 2.bsk., İstanbul.
- Temel, Z. F. (1991). *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesinin Yanında Kalan 14-18 Yaş grubundaki gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri ile Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Thomas E., Lickona (1991). *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*, Bantam Books, New York.
- Thomas, S. J. (1986). “Estimating Gender Differences in the Comprehension and Preference of Moral Issues,” *Developmental Review*, 6, pp.165-180.
- Tolunay, Adviye (2001). *The Relationship Between Religiosity Dogmatism and Moral Reasoning*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, TDİB Yay., Ankara, 2014.
- Uysal, Veysel (2006). *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, DEM Yay., İstanbul.
- Yazdır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1979). *Hak Dini, Kur’an Dili*, C.1, Eser Neşriyat ve Dağıtım, B.y.y.
- Yıldız, Abdullah (2010). *Namaz Bir Tevhid Eylemi*, Pınar Yay., İstanbul.
- Zbigniew, Brzezinski (1994). *Kontrollden Çıkmış Dünya*, çev. Haluk Menemenci-oglu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., B.y.y.